

**ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА**

У статті здійснено аналіз історіографії бандурного виконавства, починаючи з його зародження в кобзарському мистецтві. Завдяки хронологічному розподілу теоретичних досліджень означеної тематики виявлено закономірності та взаємозв'язок досліджуваних явищ, охарактеризовано сучасні напрями дослідження бандурного виконавства.

Ключові слова: бандурне виконавство, теоретичні дослідження, наукові праці, кобзарство, фольклористика, музично-інструментальна спадщина.

Павленко Леся Александровна, аспирантка Киевского национального университета культуры и искусств
Генезис теоретических исследований бандурного исполнительства

В статье осуществлен анализ историографии бандурного исполнительства, начиная с его зарождения в кобзарском искусстве. Благодаря хронологическому распределению теоретических исследований обозначенной тематики выявлены закономерности и взаимосвязь изучаемых явлений, охарактеризованы современные направления исследования бандурного исполнительства.

Ключевые слова: бандурное исполнительство, теоретические исследования, научные работы, кобзарство, фольклористика, музыкально-инструментальное наследие.

Pavlenko Lesya, postgraduate of Kyiv National University of Culture and Arts
Genesis of theoretical researches of bandura executions

The article analyses the historiography bandura performance, since its inception in the Cossack's art. Through a chronological distribution of theoretical studies of these topics identified patterns and the relationship between the phenomena studied, characterized by modern lines of research bandura performance.

Performance bandura is a unique phenomenon in the history of not only national but also world music, which has been forming for centuries the best examples of heritage and folk-song-art of stylistically in the works of many local composers and performers.

The historical process conceptualize problems bandura art of Ukraine has been calculating for centuries, absorbed the traditions of folk kobza, which preceded it in historical development. Historical origins bandura performance is a traditional Cossack art, whose roots reach Kiev Russ.

For the first time scientific interest in performing kobza bandura and lyre players emerged among Ukrainian folklorists and ethnographers in the second half of XIX – the first third of XX centuries. Many studies and investigations have dedicated this phenomenon of popular culture. Among them, the work on the development of music culture, music ethnology and national musical language Lysenko, S.Lyudkevych F. Kolessa; development of traditional kobza: D. Revutskiy, Lesya Ukrainka, K. Hrushevs'ka.

The first textbook bandura together to research folk music instruments owned by famous writers, critics, Bandura, teacher G. Khotkevych, which was published in 1909. Known researcher of folklore and musical heritage of the Ukrainian people instrumental K. Kvitka in his scientific heritage left fairly detailed descriptions of musical instruments that were common in traditional peasants in the XIX century. Applying the principle of functional systematization of folk instruments, Kvitka made their classification by groups and types.

In 1930 it came the first thorough work of Ukrainian folk instruments G. Khotkevych "Musical Instruments of the Ukrainian people." In his book, the author thoroughly researched the history of the origin of Ukrainian folk instruments, their distribution in Ukraine and neighboring areas in Russia, Belarus, Poland and other Western countries. The first description of Ukrainian folk instruments on the national territory was made famous composer and performer Lysenko.

Musicologist and folklorist M. Grinchenko explored different genres of folk music, mostly folk songs and dance works, but some attention is given to the author's research and national instrumental music. In particular, the author made a classification of folklore instrumental music on the basis of membership in a particular sphere of existence.

A considerable intensification of scientific research in people's research tool who know and bandura performance observed in the first half of the twentieth century, which is associated with the development of domestic musicology and widespread concert performance. Latitude problem-thematic areas have a high degree of scientific development characterize the development of music in the second half of the twentieth century.

In 1953 it appears first in Ukraine dissertation study on the problems Kobzar culture – M. Shchegolev "Kobzar Soviet Ukraine and s Creativity." Of great importance for Ukraine musical culture of research experience in bandura performance of such famous figures as M. Polotay, V. Kabachok, A. Bobyr, S. Bashtan, M. Opryshko.

A number of fundamental works on national instrument sciences, designers bandura, the characteristics of its species goes for 60's – early 80-ies. XX century.

However, problems bandura art, performance, education, development of musical and theoretical thought in the field of bandura art constantly needed revision in the light of scientific rethinking the latest contemporary cultural and art concepts.

The national-cultural revival of the late XX – early XXI century, resulted in a significant expansion of the overall range of problem-thematic areas in the national art history and musicology.

Analysis of research and publications devoted to bandura performance of art as well as musicological character shows that research in this area is incomplete, covering only some aspects of the phenomenon. In particular, the bandura performing considered more a historical perspective (A. Omelchenko, A. Dubas, V. Dutchak, B. Zheplynskyi), in the context of kobza tradition (K. Cheremskyi, V. Churkin, A. Vavryk) performance methodology (Broyako N., N. Morozevich, M. Panasyuk). Mentioned problems in passing concern, researchers in the context of the study of folk instruments and spivostva (L. Pasichnyak, W. Long, L. Cherkassky, K. Chechenya), the study of the evolution of bandura repertoire (I. Dmitruk, A. Alekseenko). Some works are devoted to personalities of artists (T. Cherneta, A. Vasyuta, L. Kyuanovska, V. Dutchak) and Regional Research (I. Kurovska, N. Chernetskaya, P. Okhrimenko, A. Kidneys, V. Hub'yak).

In modern research bandura art is seen in a broad cultural context, and, above all, as a philosophical and ideological phenomenon, which was a "token" national Ukrainian cultural identity, including the outside of the Fatherland.

Key words: bandura performance, theoretical studies, research papers, kobza, folklore, musical and instrumental heritage.

Бандурне виконавство – унікальне явище в історії не лише національної, а й світової музичної культури, яке формувалось протягом багатьох століть на кращих зразках народнопісенної спадщини та стилістично-художньо оформлювалось у творчості багатьох вітчизняних композиторів і виконавців.

Історичний процес теоретичного осмислення проблем бандурного мистецтва України обчислюється століттями, увібравши в себе традиції народного кобзарства, яке передувало йому в історичному розвитку. Історичними витокami бандурного виконавства є традиційне кобзарське мистецтво, коріння якого сягає доби Київської Русі. Досить поширеним музичним феноменом на території України стає народне кобзарство, починаючи з XV ст. Саме в надрах кобзарської культури сформувалися основні принципи і прийоми гри на інструменті та репертуар мандрівних музик. Відтак особливої актуальності набуває аналіз історіографії та джерельної бази для визначення ступеню розробки даної тематики та формування нових досліджень.

Уперше науковий інтерес до кобзарського виконавства, бандуристів та лірників зародився в середовищі українських фольклористів та етнографів в другій половині XIX – першій третині XX ст., які чимало студій і розвідок присвятили даним явищам народної культури. Серед них – праці з розвитку музичної культури, музичної етнології та національної музичної мови М. Лисенка, С. Людкевича, Ф. Колесси; розвитку традиційного кобзарства: Д. Ревуцького, Лесі Українки, К. Грушевської.

Разом з тим, з метою цілісного осягнення розвитку бандурного виконавства, яке формувалося в надрах кобзарського мистецтва, необхідно комплексно розглядати історіографію даного музичного феномену в єдності різних теоретичних поглядів, які пройшли історичну еволюцію становлення. Дане твердження й складатиме голову мету пропонованої статті. Для досягнення мети необхідним є вирішення таких завдань: визначення хронологічного розподілу історіографії; аналіз основних джерел з обраної проблематики; коротка характеристика теоретичних підходів до вивчення бандурного виконавства; з'ясування сучасних тенденцій в наукових дослідженнях означеної тематики.

Історіографію з обраної тематики можна умовно поділити на три періоди: 1) кінця XIX – початку XX ст. (до 20-х рр. включно); 2) радянської доби (першої та другої половини XX ст.); 3) сучасний український період (початок 90-х рр. XX ст. – початок XXI ст.).

Перший підручник гри на бандурі разом з дослідженням народних музичних інструментів належить відомому письменнику, мистецтвознавцю, бандуристу, педагогу Г. Хоткевичу, який було видано в 1909 р. Науковим товариством ім. Т. Шевченка. В ньому автор об'єднав короткий історичний огляд інструмента з поясненням удосконаленої теорії кобзарської техніки гри. До музичних особливостей кобзарських народних дум звертався видатний композитор М. Лисенко. Ним були закладені основи вітчизняної музичної фольклористики, які подальший свій розвиток знайшли в дослідженнях Ф. Колеси, К. Квітки, М. Леонтовича, С. Людкевича, О. Кошиця у першій половині XX ст. Їхні праці присвячувалися не лише питанням дослідження особливостей українського інструментарію, але й застосуванню тієї чи іншої наукової методології. До тематики кобзарських дум звертався відомий мовознавець та лексикограф П. Житецький.

Комплексне дослідження методології як фольклористичних, так і музикознавчих досліджень Ф. Колесси здійснювала відомий науковець С. Грица, яка наголошувала на розробленій ним концепції віршування українського народного фольклору, що дало змогу дослідити модель взаємодії літератури і народної творчості в історії української культури [8, 3]. Загалом, слід сказати, що в багатьох фольклорних та етномузикологічних працях С. Грица торкається питання фольклорної основи дум і традиційної кобзарської музики [3].

Відомий дослідник фольклору та музично-інструментальної спадщини українського народу К. Квітка у своєму науковому доробку залишив досить детальні описи музичних інструментів, які були поширені в традиційному селянському середовищі у XIX ст. Застосовуючи функціональний принцип систематизації народних інструментів, Квітка здійснив їх класифікацію за групами та видами [7]. В своїх наукових працях фольклорист і етнограф М. Сумцов також звертався до теми поширених народних інструментів: бандура, кобза, ліра, гуслі, торбан [11].

На початку XX ст. також виходили друком музикознавчі праці навчального характеру, в яких, окрім побіжного історичного огляду, додавалися ноти: В. Шевченка "Школа гри на бандурі" (1913),

В. Овчинникова "Самоучитель игры на бандуре (кобзе)" (1913), М. Домонтовича "Самовчитель гри на кобзі або бандурі" (1918), М. Грінченка "Історія української музики" (1922). У 1923 р. у Берліні вийшла друком праця українського бандуриста В. Ємця (1890–1982) "Кобза й кобзари", в якій автор дослідив історію походження бандури, описав її будову, способи гри і побутування серед українського народу.

В 1930 р. вийшла перша ґрунтовна праця про українські народні інструменти Г. Хоткевича "Музичні інструменти українського народу". У своїй книзі автор детально дослідив історію походження українських народних інструментів, їхнє поширення на теренах України і на сусідніх територіях в Росії, Білорусії, Польщі та інших країнах Заходу. Як зазначає Н. Супрун, Хоткевич в своїх роботах "представив кобзу в системі історичного розвитку музичного інструментарію, дав критичний аналіз поглядів О. Фамінцина на генеалогію кобзи-бандури, вперше в історії кобзарства узагальнив власний і народний виконавський досвід і вийшов на навчальну орієнтацію" [12, 90].

1934 р. Г. Хоткевич написав працю "Бандура та її можливості", яка не була видана в Україні за життя автора. Протягом 1935-1936 рр. Г. Хоткевичем було підготовлено більш фундаментальний рукопис праці "Бандура", в якому узагальнено досвід з конструкції інструмента та кобзарського виконавства [9].

До теперішнього часу не втратили своєї актуальності праці відомого російського музикознавця О. Фамінцина (1841–1896). Одне з досліджень автора присвячене розгляду походження старослов'янських гуслі; інша робота дослідника присвячена історії про такі інструменти, як домра, бала-лайка, гітара, а також кобза, бандура, торбан. Варто зазначити, що у вивченні інструментів дослідника цікавила переважно їхня будова, і він зовсім не розглядав їх у контексті історичної дійсності [13; 14].

Також варто звернути увагу й на праці російського інструментознавця, етномузиколога, який свого часу був проректором Одеської консерваторії (1920-1922 рр.), М. Привалова. Його перу належать такі фундаментальні дослідження для свого часу, як "Тамбуровидные музыкальные инструменты русского народа (1904), де розглядалася в тому числі історія й походження кобзи й бандури; та праця "Лири. Русский народный музыкальный инструмент" (1905).

Вперше опис українських народних інструментів на вітчизняних теренах було здійснено відомим композитором і виконавцем М. Лисенком. Перша в Україні його наукова праця вийшла друком у 1874 р. – "Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересаєва". Разом з поданням характеристики репертуару відомого кобзаря, Лисенко давав органологічну характеристику кобзи музиканта.

Музикознавець і фольклорист М. Грінченко досліджував різні жанри народної музики, переважно пісенної і танцювальної народної творчості, але деяка увага в дослідженнях автора приділялася і народно-інструментальній музиці. Зокрема, автор здійснив класифікацію народної інструментальної музики за принципом її належності до певної сфери побутування. Також він здійснив детальний опис будови інструментів (бубон, цимбали, дримбу, сопілку, трембіту, дуду, ріг, скрипку, басолу), охарактеризувавши способи гри та застосування у народному побуті [4].

Значна активізація наукового пошуку в галузі народно-інструментознавчих досліджень та бандурного виконавства спостерігається в першій половині ХХ ст., що пов'язано з розвитком вітчизняного музикознавства, а також значним поширенням концертного виконавства.

Теоретичне підґрунтя радянського, а, відтак, і багато в чому й українського музикознавства, значною мірою було закладене теоріями інтонації (Б. Асаф'єв), обґрунтуванням процесуальної концепції музичної форми (Ю. Юцевич, В. Задерацький, І. Способін, Т. Кравцов), функціональним підходом до музичного твору та системним методом дослідження художніх об'єктів, які стають філософією музикознавства.

Широта проблемно-тематичних напрямів й високий ступінь наукової розробки характеризують розвиток музичного мистецтва у другій половині ХХ ст. Ознакою цього періоду є також те, що такими визначними українськими музикантами й педагогами, як Ю. Тарнопольський, Є. Столова, М. Різоль, І. Яшкевич, Н. Комарова, Н. Потоцька, Є. Блінов, Я. Пухальський, І. Алексєєв, М. Полотай, В. Кабачок, А. Бобир, О. Незовибатько, М. Кардаш, А. Шептицька, Н. Павленко, та В. Петренко, які в цей час працюють в Київській, Одеській, Львівській, Харківській консерваторіях, закладаються фундаментальні основи професійного виконавства.

У 1953 р. з'являється перше в Україні дисертаційне дослідження, присвячене проблемам кобзарської культури, – М. Щоголя "Кобзари Советской Украины и их творчество". Велике значення для музичної культури України становить дослідницький досвід у сфері бандурного виконавства таких відомих діячів, як М. Полотай, В., М. Опришко.

Надбанням вітчизняного бандурного мистецтва є наукові праці всесвітньо відомого бандуриста і музичного теоретика А. Омельченка, якому належить перше в українському музикознавстві фундаментальне дослідження "Розвиток кобзарського мистецтва на Україні" (1967), у якому розкрито історію формування, розвитку й удосконалення бандури та прийомів гри на ній [10].

Проблематиці розробки ефективної методики викладання, ключовими аспектами якої стали постановка апарату, особливості звуковидобування, тембральне звучання бандури присвятив свої науково-методичні розробки В. Герасименко – основоположник професійно-академічного бандурного мистецтва на Західній Україні.

Низка ґрунтовних праць з проблем народного інструментознавства, конструкторів бандури, характерних особливостей її видів виходить протягом 60-х – початку 80-х рр. ХХ ст.: монографії "Иван Скляр" (А. Гуменюка, 1962), "Українські народні музичні інструменти" (А. Гуменюка, 1967); "Київсько-харківська бандура" (І. Скляра, 1971), "Оркестр українських народних інструментів" (П. Іванова, 1981).

Разом з тим, проблеми бандурної творчості, виконавства, педагогіки, розвиток музично-теоретичної думки у галузі бандурного мистецтва постійно потребували перегляду, наукового переосмислення у світлі новітніх тогочасних культурологічних та мистецтвознавчих концепцій.

Національно-культурне відродження кінця ХХ – початку ХХІ ст. спричинило істотне розширення загального кола проблемно-тематичних напрямів у вітчизняному мистецтвознавстві та музикознавстві. На початку 1990-х рр. виходить ряд публікацій закордонних авторів та українців музикантів-виконавців діаспори, які присвячували свої наукові розвідки кобзарству та бандурному мистецтву: В. Нолла, З. Штокалка, А. Горнякевича. П. Конопленко-Запорожець, В. Уманця, У. Самчука, В. Мішалова.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій, присвячених бандурному виконавству як мистецтвознавчого, так і музикознавчого характеру, свідчить, що наукові дослідження в цій галузі є неповними, які висвітлюють лише окремі аспекти явища. Так, зокрема, бандурне виконавство розглядається більшою мірою в історичному аспекті (А. Омельченко, О. Дубас, В. Дутчак, Б. Жеплинський), в контексті кобзарської традиції (М. Підгорбунський, К. Черемський, В. Чуркіна, О. Ваврик), методології виконавства (Н. Брояко, Н. Морозевич, І. Панасюк). Зазначеної проблематики побіжно торкаються дослідники в контексті вивчення народного інструментарію та співоцтва (Л. Пасічняк, В. Хай, Л. Черкаський, К. Чеченя), дослідження еволюції бандурного репертуару (І. Дмитрук, О. Олексієнко). Окремі праці присвячені персоналіям митців (О. Васюта, Л. Кияновська) та регіональним дослідженням (І. Куровська, Н. Чернецька, П. Охріменко, О. Нирко, В. Губ'як, Т. Чернета). Проблематика бандурного мистецтва діаспори знайшла відображення в докторській дисертації та однойменній монографії В. Дутчак ("Бандурне мистецтво українського зарубіжжя в національному музично-культурному процесі ХХ – початку ХХІ століть").

В сучасних наукових дослідженнях бандурне мистецтво розглядається в широкому культурологічному контексті, й, насамперед, як філософсько-світоглядне явище, яке виступає "маркером" національно-культурної ідентичності українців, в тому числі й за межами Вітчизни. Комплексне дослідження генези та розвитку бандури здійснено І. Зінків в докторському дисертаційному дослідженні та однойменній монографії – "Бандура як історичний феномен".

Особливе значення в якості методологічного підґрунтя мистецтвознавчих та музикознавчих досліджень має науковий доробок доктора мистецтвознавства М. Давидова [5; 6], якого по праву вважають засновником української академічної школи народно-інструментального виконавства. Численні наукові та методичні розробки з теорії формування виконавської майстерності, методики викладання гри, диригування, інструментовки, історії академічного виконавства на народних інструментах нині складають теоретичну основу розвитку сучасної музики.

Одним із джерел розгляду генезису та еволюції бандурного виконавства стали науково-методологічні дослідження Н. Брояко. У своїй монографії "Теоретичні аспекти виконавської техніки бандуриста" (1997) [2] авторка актуалізує проблему аплікатурної орієнтації на бандурі та пов'язує її із основними формами рухів рук. Також науковець у численних працях торкалася питань постановки виконавського апарата бандуриста, особливостей бандурної артикуляції та специфіки її засобів, питань звуковидобування в сучасному бандурному виконавстві, інших аспектів виконавської майстерності, психолого-педагогічних аспектів навчання гри на бандурі [1].

В. Дутчак у навчально-методичному посібнику "Аранжування для бандури" (2001), вказує на природність аплікатурних зворотів при перекладі та редакції оригінальної музики з інших музичних інструментів для бандури. Л. Мандзюк у методичних рекомендаціях "Самостійна робота бандуриста над гаммами" (2004), наголошує про важливість співвідношення аплікатури та артикуляції під час виконання технічного матеріалу.

Серед доробку науковців з різних аспектів бандурно-виконавського мистецтва варто відмітити монографії: О. Ваврик "Кобзарські школи в Україні" (2006), В. Дутчак "Ансамблевий вид виконавства на бандурі: історія і сучасність" (2003), Н. Кравчук "Стильові особливості сучасної музики та проблеми їх втілення у бандурному виконавському мистецтві" (2008), "Кобзарське мистецтво" (навчальний посібник, автор-укладач В. Третяк, 2008), Л. Мандзюк "Ансамблево-виконавська творчість бандуриста" (2007), І. Панасюк "Переплелись роки й бандури струни" (2002), Н. Чечель "Бандурне академічне мистецтво як феномен музичної культури" (2008).

Також ряд збірників випускалося до ювілейних і пам'ятних дат: авторства Л. О. Кияновської, присвячений 80-річчю Василя Герасименка (2007), Я. Черногуза – з нагоди 90-річчя Національної за служеної капели бандуристів України ім. Г. Майбороди (2008), Г. Л. Махоріна "Нариси з історії кобзарства в Україні: до 75-річчя від дня народження бандуриста Миколи Нечипоренка" (2012).

Регіональні особливості бандурного та кобзарського мистецтва знайшли відображення у роботах М. Мошика, І. Лисого, В. Губ'яка, Р. Берези, Р. Гищинської, Н. Никитюк. Окремим персоналіям творчості митців-бандуристів присвятили свої роботи О. Васюта (Т. Пархоменко), Б. Фільц (Г. Менкуш),

О. Вертій (Б. Жеплинський), П. Мартинович (П. Дригавка), С. Демченко (А. Бобир), Л. Головня (І. Коваль), О. Герасименко (Ю. Олійник).

Аналіз розглянутих праць вітчизняних авторів, присвячених проблемам кобзарської виконавської традиції та розвинутому на його основі бандурному академічному виконавству, дає підстави до осмислення цілісної наукової картини розвитку традицій бандурного виконавства в українській музичній культурі. Розроблена методологія сучасних досліджень дає можливість дослідити передумови становлення та розвитку бандурного мистецтва, а також дослідити його на системно-цілісному рівні як органічне явище вітчизняної музичної культури, дотримуючись основоположного принципу історизму.

Література

1. Брояко Н. Б. Методика навчання гри на бандурі: навчальний посібник / Н. Брояко. – К., 2007. – 230 с.
2. Брояко Н. Б. Теоретичні аспекти виконавської майстерності бандуриста: Монографія / Н. Брояко. – Івано-Франківськ, 1998. – 320 с.
3. Грица С. Й. Трансмісія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки / С. Й. Грица; НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К.; Тернопіль: Астон, 2002. – 236 с.
4. Грінченко М. Українська народна інструментальна музика // Грінченко. М. Вибране / М. Грінченко; упоряд. і ред. М. Гордійчука; АН УРСР; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. – К.: Держ. вид-во образотв. м-ва і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 55–103.
5. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник / М. А. Давидов. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 419 с.
6. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва: посібник / М. Давидов. – К.: НМАУ, 1998. – 224 с.
7. Квитка К. К изучению украинской народноинструментальной музыки. Избранные труды: В 2 т. / сост. и коммент. В. Л. Гошовского; под общ. ред. П. Г. Богатырева /Квитка К. – М.: Сов. композитор, 1973. – Т. 2.– С. 251–273.
8. Козлов М. Сучасна вітчизняна історіографія етнографічно-фольклористичної діяльності Філарета Колесси /Козлов М. // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 5. – С. 1–6.
9. Мішалов В. Гнат Хоткевич і конструкція бандури / В. Мішалов // Вісник Прикарпатського Університету. Серія: Мистецтвознавство. – Вип. XII-XIII.–Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ. – 2008. – С. 156–162.
10. Омельченко А. Ф. Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (Радянський період) / А. Ф. Омельченко; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. – К., 1967. – 278 с.
11. Сумцов М. Українські думи /Сумцов М. – Львів, 1914. – 326 с.
12. Супрун Н. Етномузикознавча діяльність Гната Хоткевича /Супрун Н. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том ССХХІІІ. Праці Секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – С. 77-94.
13. Фаминцын А.С. Гусли: русский народный музыкальный инструмент /Фаминцын А.С. – СПб, 1890. – 102 с.
14. Фаминцын А. С. Домра и сродные ей музыкальные инструменты русского народа / Фаминцын А.С. – СПб, 1891. – 248 с.

References

1. Broiako, N. B. (2007). Methods of teaching bandura. Kyiv [in Ukrainian].
2. Broiako, N. B. (1998). Theoretical aspects of performance skills bandura. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Hrytsa, S. I. (2002). Transmission folk tradition: etnomuzykolohichni Intelligence. Kyiv : Ternopil : Aston [in Ukrainian].
4. Hrinchenko, M. (1959) Ukrainian folk instrumental music. Hrinchenko. M. Favourites (pp. 55–103). Kyiv : Derzh. vyd-vo obrazotv. m-va i muz. lit. URSR [in Ukrainian].
5. Davydov, M. A. (2005). History performing folk instruments (Ukrainian academic school). Kyiv : NMAU im. P. I. Chaykovs'koho [in Ukrainian].
6. Davydov, M. A. (1998). Kiev academic school of folk instrumental art. Kyiv : NMAU im. P. I. Chaykovs'koho [in Ukrainian].
7. Kvytka, K. (1973) To study Ukrainian folk instrumental music. Selected works: In 2 t. (pp. 251–273). Moskva : Sov. kompozytor [in Russian].
8. Kozlov, M. (2011). The modern domestic historiography ethnographic and folkloristic activities Filaret Kolessa. Visnyk Knyzhkovoyi palaty, 5, 1-6 [in Ukrainian].
9. Mishalov, V. (2008). Ignat Khotkevych design and bandura. Visnyk Prykarpat's'koho Universytetu. Seriya: Mystetstvovnavstvo, XII-XIII, 156-162 [in Ukrainian].
10. Omel'chenko, A. F. (1967). The development of the Cossack's art in Ukraine (the Soviet period). Kyiv [in Ukrainian].
11. Sumtsov, M. (1914). Ukrainian Council. L'viv [in Ukrainian].
12. Suprun, N. (1992). Ethno musicological activity Gnat Khotkevych. Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. ССХХІІІ, 77-94 [in Ukrainian].
13. Famintsyn, A.S. (1890) Gusli: Russian folk instrument. SPb [in Russian].
14. Famintsyn, A.S. (1891). Domra and akin to her musical instruments of the Russian people. SPb [in Russian].